

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 52 Volume: 10 Issue: 52
Ekim 2017 October 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1890>

ONDOKUZUNCU YÜZYILDA KALEME ALINMIŞ BİR EDEBİ MÜNAZARA: CEMAL EFENDİ'NİN
"MUHÂVERÂT-I SEYF Ü KALEM"İ
A LITERARY DEBATE WRITTEN IN THE NINETEENTH CENTURY: CEMAL EFENDI'S MUHÂVERÂT-I
SEYF Ü KALEM

Fatih ÜLKEN*

Öz

Türk edebiyatında muhavere başlığını taşıyan edebî münazaralar kaleme alınmıştır. Bu yazının konusunu teşkil eden Meclis-i Maârif-i Umûmiyye kâtib-i sâni vekili Cemal Efendi'nin *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem*'i bunlardan birisidir. *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem*, müellifi Cemal Efendi'nin de belirttiği gibi konusu kalem ile kılıç arasındaki üstünlük mücadelesi olan küçük, latif bir risaledir. Kalem ve kılıç arasındaki bu üstünlük mücadelesi eserde hakim-i adil olarak yer alan akl-ı selimin kararıyla sulhla sonuçlanır.

Anahtar Kelimeler: Muhavere, Edebî Münazara, Cemal Efendi, Kalem, Kılıç, Akl-ı Selim, Sulh.

Abstract

There are literary debates entitled muhavere (discourse) in Turkish literature. Cemal Efendi's *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem* which constitutes the subject of this article is one of them. *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem* is a booklet about the struggle for superiority between pen and sword. This struggle results in compromise with the judgment of the common sense who is a fair judge.

Keywords: Discourse, Literary Debate, Cemal Efendi, Pen, Sword, Common Sense, Compromise.

*Ne kalem kılıçtan
ne kılıç kalemden üstün olsun
öğrensinler birlikte yaşamayı
örneğin kalem
aşk şiirleri yazsın
ve köreldikçe kılıç yontsun
(Asansör, Sunay Akın)*

Giriş

"Arapça nazar kökünden türetilmiş olan münâzara sözcüğü, 'kaideye uygun olarak karşılıklı konuşma, ilmî münakaşa' anlamlarına gelir." (Aça vd., 2009: 370). "Arap dilinde münâzara yanında **muhâvere**, **muâraza**, **mücâdele**, **müfâhare**, **münâfere** ve **mümârât** gibi yakın anlamlı birçok kelime kullanılmaktadır. Bunlar 'muhâvere' başlığı altında yer alan türlerdir. Aralarında bazı mâna farklarının bulunduğu bu kelimelerin çoğu Kur'an'da yer almaktadır. Arap edebiyatında 'zıt veya farklı unsurların üstünlüklerinin karşılaştırıldığı edebî tür' şeklinde tanımlanan münâzaranın Câhiliye döneminde muhâvere, müfâhare ve münâfere olmak üzere nesir şeklinde üç çeşidi tesbit edilmiştir. İki veya daha fazla kişinin bir konuda dönüşümlü olarak görüşünü beyan ettiği konuşma türüne muhâvere adı verilmiştir. Bazan bu bir tarafın soru sorması, diğer tarafın cevap vermesi şeklinde gerçekleşirdi." (Durmuş, 2006: 577).

"Muhâvere, müfâhare ve münâfere türündeki Câhiliye münâzaralarının karakteristik özelliği çoğunlukla hakemlerin huzurunda cereyan etmesi ve secilerle örülmüş etkileyici edebî bir dilin kullanılmasıdır. Buna karşılık İslâmî dönemde tamamen edebî bir tür niteliği taşıyan ve bir müellif tarafından gece ile gündüz, kılıç ile kalem gibi iki zıt veya farklı unsurun konuşturulması, kendi erdem ve üstünlüklerinin dile getirilmesi ve karşı tarafın delillerini çürüterek galip gelmesi şeklinde gerçekleşen münazara çeşitleri de ortaya çıkmıştır. Bu türde çok defa hayalî bir kimse yahut zamanın halifesi, valisi veya âlimlerinden biri hakem olarak gösterilmiş, birçoğunda olay bir mahkemede geçiyormuş gibi kurgulanmıştır." (Durmuş, 2006: 578).

Türk edebiyatında da muhavere başlığını taşıyan edebî münazaralar kaleme alınmıştır ki bu yazının konusunu teşkil eden Cemal Efendi'nin *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem*'i bunlardan birisidir.

1. Muhâverât-ı Seyf ü Kalem

Taş baskı nüshanın başında yer alan "Meclis-i ma'ârif-i 'umûmiyye kâtib-i sâni vekili Cemâl Efendi'nin *seyf ile kalem beyninde vuķû' bulan ba'zı güne muhâverât-ı rüçhâniyyeyi hâvî kaleme aldığı risâle-i laţîfedir.*" [1] ibaresinden de anlaşılacağı üzere *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem*, Meclis-i Maârif-i Umûmiyye'nin ikinci kâtibinin vekili olan Cemal Efendi tarafından kaleme alınmış, konusu kalem ile kılıç arasındaki üstünlük mücadelesi olan küçük bir risaledir.

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Hayatı hakkında bilgiye ulaşamadığımız Cemal Efendi'nin bu sekiz sayfalık latif risaleyi ne zaman yazdığı tam olarak belli değildir. Ancak "...eğitim işlerini teşkilâtlandırmak, yürütmek ve kontrol etmek için de 1845'te Meclis-i Maârif-i Umûmiyye kuruldu. 1856 yılında Maarif Nezâretî'nin teşkiliyle meclis bu nezârete devredildi." (Küçük, 1988: 261) bilgisinden hareketle Muhâverât-ı Seyf ü Kalem'in 1845 ile 1856 yılları arasındaki bir tarihte yazıldığını söyleyebiliriz. Manzum-mensur karışık olarak yazılmış olan eser kalem için söylenmiş

*Ne hafî sırr ne 'aceb şun'-ı Hudâ'dır ki kalem
Yed-i Âdem'de 'ademken ider îcâd-ı raqam*

beytiyle başlar. Ardından sırasıyla besmele, "El-hamdüli'llâhi'llezi halake'l-levha ve'l-kaleme"¹ şeklinde kısa bir hamdele ve yine "ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ nebiyyihi'llezi hüve eşrefü'l-enbiyâi ve eşfe'ü'l-ümmem"² şeklindeki kısa bir salveleden sonra Cemal Efendi "Ammâ ba'dü" ibaresiyle kalem ve kılıç arasındaki üstünlük mücadelesini başlatır.

2. Muhâverât-ı Seyf ü Kalem'de Olay Örgüsü

Günlerden bir gün mucizevî sözler eden kalem ile sert mizaçlı kılıç arasında üstünlük davası başgösterir. İlk sözü belîğ konuşan kalem alır ve itiraz ağzını açarak gönlünden geçenleri ifade etmeye başlar. Kalem "Egerçi ben siyeh-püş u şikeste-fem bir hakîr isem de bâttım gâyet sefid ve hüküm-i 'âcizânem kıyâmete kadar medîddir." [2] diyerek başladığı nispeten uzun sayılabilecek konuşmasında ilk önce niteliklerini, faziletlerini ve meziyetlerini sayıp döker, sonra da kendini kılıçla mukayese eder. Kalem sözlerini kılıca hitaben "İşin yoksa iddi'â-yı meziyyete [5] sen de şakî-ı şefe it bakalım." [6] ("İşin yoksa meziyyet iddiasında bulunmak için sen de ağzını aç bakalım!") diyerek tamamlar ve sözü uzatmayı sevmeyen, daima derli toplu, kısa ve öz konuşan, manidar sözler söyleyen nazik bir şahıs olması hasebiyle de imtihan ve münakaşa meydanını kılıca bırakır.

Kılıç da kendi iddiasını ispat etmek için arkasındaki ceketini atarak yiğitçe imtihan meydanına atılır ve itiraz ağzını açarak konuşmaya başlar. "Behey hâme-i siyeh-fâm! İtyân-ı fazâ'iliñ arasında benim hiç bir hidmet ü şerefim hâturına gelmedi mi ve geldi ise de o hidmetime de yine kendini mu'âvin naşb itdiñ." [6] diyerek başladığı konuşmasında o da önce kendi erdemlerini ve hünerlerini sayar, sonra da kendini kalemle karşılaştırır. Sözlerini "Hâşıl-ı kelâm âsâyiş-i 'âlem ve a'dâdan ârâmiş-i benî âdem vücûduma münhaşırır ve haşâ'îş ü haşâ'ilimi ta'rîf bir çok vakte ve nice nice kütüb ü resâ'il tanzîmine muhtâcdır." [7] diyerek bitirir.

Söylenen sözlerden ve getirilen delillerden ne kalem ne de kılıç ikna olur. Bu yüzden aralarındaki üstünlük davası sonuçlanmaz. Bunun üzerine ikisi birlikte adil bir hakim olan akl-ı selîmin huzuruna çıkarlar. Akl-ı selîm tarafların iddialarını dinledikten sonra bir karara varır ve vardığı kararı kılıca dönerek açıklar: "Sen her daim herkesi koruyup kollayan, varlığını iftihar edilir bir yiğit ve kahramansın ve âlemin güvenliği, dirliği ve huzuru için gereklisin. Fakat kalemin faziletlerinin nihaysiz olması, yine kalemin şeref ve meziyetinin derecesinin nass-ı kerim ile sabit olması ve dahi mahlukatın en önce yaratılmışı olması gibi nedenlerden dolayı senin için kalemden üstün olma gibi bir durum söz konusu olamaz. Bu yüzden artık aranızdaki mücadeleyi ve çekişmeyi bir yana bırakıp 'Sulh hükümlerin efendisidir.' sözü gereğince barışmanızı istiyorum ve diliyorum." Akl-ı selîm bunları söyledikten sonra kalem ve kılıç arasındaki üstünlük davasını sulh yoluyla halletmek için gayret gösterir.

3. Muhâverât-ı Seyf ü Kalem'de Şahıs Kadrosu

"Çeşitli görüşleri temsil eden canlı-cansız varlık ve kavramların atışmalarına dayalı münâzaralar teşhis ve intak temeline oturmuştur." (Aça vd, 2009: 371). Yukarıdaki olay örgüsünden de anlaşılacağı üzere Muhâverât-ı Seyf ü Kalem'de teşhis ve intak temeline oturmuş iki cansız varlık ve bir soyut kavram söz konusudur ki bunlar eserin şahıs kadrosunu oluştururlar. Buna göre Muhâverât-ı Seyf ü Kalem'in şahıs kadrosu üç kişiden oluşmaktadır: *Kalem*, *Kılıç* ve *Akl-ı Selîm*.

Kalem: Kendisi için eserde *mu'ciz-gü*, *belâgat-raqam*, *dânâ*, *belâgat-'allâm* gibi sıfatlar kullanılan kalem, sözü uzatmayı sevmeyen, daima derli toplu, kısa ve öz konuşan, manidar sözler söyleyen, zayıf ve cılız görünüşlü, alçakgönüllü, nazik bir şahıs olarak tasvir edilmiştir.

Kılıç: Buna karşılık kendisi için *tünd-hü*, *şîr-şıfat*, *dilîr*, *şîr-i ner*, *kahramân*, *fâtih* gibi sıfatlar serdedilen kılıç ise arkasındaki ceketini atıp cesurca imtihan meydanına atılan sert mizaçlı, yüzü parlak bir delikanlı olarak tasvir edilmiştir. O, savaş meydanlarında vargücülle saldırdığında düşmanların korkup kaçtığı, dalkavukluğa ve politikaya aşına olmayan aslan yürekli bir adam olarak karşımıza çıkar. Ayrıca kılıç, varlığıyla iftihar edilen, âlemin asayışı için vazgeçilmez olan ve her daim herkesi koruyup kollayan bir kahramandır.

¹ Levhi ve kalemi yaratan Allah'a hamdolsun.

² Salat ve selam peygamberlerin en şerefli ve şefii olan O'nun peygamberi üzerine olsun.

Akl-ı Selîm³: “Hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayıran akıl, sağ duyu” (Bolay, 1989: 275) anlamında mücerret bir kavram olan akl-ı selîm, eserde kalem ve kılıcı dinledikten sonra aralarındaki ihtilafı bertaraf edip “Sulh en iyi hükümdür.”⁴ sözü gereğince barışmalarını isteyen, kalem ve kılıç arasındaki üstünlük davasını sulh yoluyla halletmek için gayret gösteren adil bir hakim olarak karşımıza çıkar:

“Velâkin yine tarafeyne kanâ’at gelemeyerek da’vâ fayşal-pezîr olmayup hâkim-i ‘âdil olan ‘aql-ı selîmiñ huzûrına varırlar. ‘Aql-ı selîm dahı tarafeyne birer miqdâr taqrîr-i da’vâ itirdirdikden soñra... Artık münâza’a vü mücâdelevi ber-taraf idüp “Eş-şulhu [7] seyvidü’l-ahkâm” fehvâsinca barışmañızu recâ iderim.” diyerek seyf ve kalem beynlerinde icrâ-yı şulhı idüp faşl-ı da’vâya himmet eyler. [8]

4. Muhâverât-ı Seyf ü Kalem’de Uygulanan Konuşma Tekniği

“Münâzaralarda karşıt görüşten akla gelebilecek her türden varlık, kavram ve grup arasındaki fikir çatışmaları diyaloglar vasıtasıyla dile getirilir. Bu nedenle münazaralar karşılıklı konuşma temeline dayanır.” (Aça vd., 2009: 371). Bu konuşmalar çeşitli şekillerde olabilir. Mattock’un da belirttiği gibi uygulanan konuşma tekniği münazaradan münazaraya değişkenlik gösterir. Sözelimi 1) *Konuşmalar tarafların savlarının ve karşı savlarının birbirini takip ettiği diyalog şeklinde olabilir* veya 2) *Tarafların önce birisinin sonra da diğerinin konuşmasını yapıp bitirmesi yani monolog şeklinde olabilir* yahut da 3) *Tarafların her birisinin kendinden önceki konuşmacının konuşmasını hedef aldığı, ona yönelik olarak konuştuğu bir seri konuşma veya konuşmalar serisi şeklinde olabilir.* (Mattock, 1991: 154). Bu konuşma tekniklerinden ilk ikisi genellikle iki taraftan ibaret olan edebî münazaralarda görülür. Sonuncusu ise ikiden fazla tarafı olan edebî münazaralarda daha çok kullanılır.

Muhâverât-ı Seyf ü Kalem’de yukarıda sözü edilen tekniklerden tarafların önce birisinin sonra da diğerinin konuşmasını yapıp bitirmesi olan monolog tekniği kullanılmıştır. Buna göre eserin şahıs kadrosunu oluşturan üç kişinin her biri bir kez konuşur. Münazarada ilk sözü *kalem* alır ve kendi içinde iki bölüme ayırabileceğimiz nispeten uzun bir konuşma yapar. İlk bölümde kalem faziletlerini ve meziyetlerini anlatır. Konuşmanın bu bölümü Cemal Efendi’nin kalem için söylediği bir beyitle sona erer: “İdeyim hâl-i dilîñ kanğı birin ta’dâd/Yazamam şafha-i evrâka bahır olsa midâd”. Cemal Efendi’nin bu beytinden sonra kalemin konuşmasının ikinci bölümü başlar. “Behey şemşir-i ‘adâvet-gîr!” şeklinde doğrudan kılıcı hedef alan düşmanca bir hitapla başlayan bu ikinci bölümde kalemin üslubunun değiştiğine şahit oluruz. Artık kendini öven, hünerlerini anlatan kalem ve onun ılımlı üslubu gitmiş, yerine daha saldırgan bir kalem ve onun sert üslubu gelmiştir. Bu bölüm edebî münazaralarda bilhassa da iki tarafı olan münazaralarda görülen ve çok kullanılan “sen-ben” karşılaştırması üzerine kurulmuştur. Bu karşılaştırmanın temelinde de ‘Sen.....(sın), Ben (ise).....(y)ım.’ yapısı vardır. Bu yapıyı kullanan kalem kendini kılıçla şu şekilde mukayese eder:

Tablo 1: Kalem-Kılıç Mukayesesi

kalem	kılıç
(ben) dâ’im kemâl-i tahâzu’ vü tevâzu’la başım aşağı mahviyyet-pîşeyim [4]	(sen) ser-keş ü şâhib-endîşe(sın) [4]
(ben) ‘âleme dağdağa vü velvele-endâz olmaksızın iş bitüririm [4]	(sen) ‘âleme dağdağa vü velvele-endâz olarak iş bitürir(sın) [4]
ben dâ’imâ ebnâ-yı beşerle mümtezic ü me’lüfum [4]	sen enzâr-ı ‘âlemde bir şağş-ı mahûfsın [4]
ben rüz u levâl elden düşmez bir kâr-güzârim [4]	sen ise dîvârlarda ârâm ider bir hîlekarısın [4]

Kalem konuşmasını kılıca meydan okuyarak tamamlar: “İşîñ yoksa iddi’â-yı meziyyete sen de şakğ-ı şefe it baçalım.” [6] Sonra sözü kılıç alır ve “Behey hâme-i siyeh-fâm!” diyerek başladığı kaleme nazaran çok daha kısa olan monologunda önce faziletlerini ve hünerlerini anlatır sonra da kendini kalemle mukayese eder:

Tablo 2: Kılıç-Kalem Mukayesesi

kılıç	kalem
(ben) bir merd-i şîr-şıfatım [7]	sen uşul-i müdâhene vü politikaya âşinâ(sın) [6]

³ “Her insanda az veya çok duyarlık, hâfıza ve hayal gücü gibi akl-ı selîm de vardır. Descartes, ‘doğruyu yanlıştan ayırma gücü’ diye tarif ettiği akl-ı selîmi (le bon sens) akıl ile aynı kabul eder ve bunun bütün insanlarda eşit olduğunu söyler. Buna göre akl-ı selîmin Kur’an’da ve hadislerde geçen fitrat ile yakın alakası olduğu söylenebilir. Müfessirler fitratı genellikle, ‘bütün insanların yaratılışında bulunan hak dini ve onun mesajlarını kabul etmeye müsait olan kabiliyet’ şeklinde yorumlamışlardır. Hz. Peygamber de, ‘Her çocuk fitrat üzere doğar; sonra ebeveyni onu yahudi, hristiyan veya Mecûsî yapar’ buyurmak suretiyle insanın yaratılıştan akl-ı selîm sahibi olduğuna işaret etmiş ve aklın bu özelliğinin çevre tesirleri ile bozulabileceğini belirtmek istemiştir. İbn Sînâ, selim olan insan fitratının akıl diye isimlendirildiğini belirtir.” (Bolay, 1989: 275-276).

⁴ “Hukukî çekişmelerin çözüme kavuşturulması ve davaların sonuçlandırılmasında kolaylık ve çabukluk sağladığı, dolayısıyla adalet mekanizmasına rahatlık ve işlerlik kazandırıp taraflar arasındaki kin ve husumetin ortadan kalkmasına hizmet ettiği için sulh müessesesine İslâm hukukunda büyük değer verilmiştir. Hz. Ömer ‘Tarafları sulha yönlendirin, çünkü davaların mahkeme kararıyla hükme bağlanması onlar arasında düşmanlık meydana getirir’ diyerek hâkimlerden tarafları sulha teşvik etmelerini istemiş, fıkıh eserlerinde sulhun en iyi hüküm olduğuna ifade eden ‘es-sulhu seyvidü’l-ahkâm’ sözü yaygınlık kazanmıştır.” (Atar, 2009: 482).

ben kızıl kan ile ser-mest ü medhüşüm [7]

sen 'arağ-ı siyâh ile ser-hoşsın [7]

Kılıç da konuşmasını “*Hâşıl-ı kelâm âsâyiş-i ‘âlem ve a’dâdan ârâmiş-i benî âdem vücûdına münhaşır ve haşâ’iş ü haşâ’ilimi ta’rîf bir çok vakte ve nice nice kütüb ü resâ’il tanzîmine muhtâcdır.*” [7] diyerek tamamlar.

Münazarada son sözü akl-ı selim alır. Konuşması kaleminkinden de kılıcinkinden de çok farklıdır. Onun konuşması verdiği kararı mahkemede tarafların yüzüne okuyan bir hakimin konuşmasıdır. Dolayısıyla üslubu da tebliğ eden bir üsluptur. Bu üslup onun kalem ve kılıç arasındaki üstünlük davasını – dolayısıyla münazarayı- sona erdiren konuşmasında açıkça görülür:

‘Akl-ı selîm dahî tarafeyne birer miqdâr takrîr-i da’vâ itdirdikden soñra seyfe “Egerçi vücûduñla iftîhâr olunur bir dilîr ü şîr-i nersin ve mücib-i âsâyiş-i ‘âlemsin ve her dâ’im sen cümleyi muhâfîz bir kahramânsın. Ammâ kalemde olan fażl u kerâmetiñ nihâyeti gayr-ı melhûz ve derece-i şeref ü meziyyeti manşûş oldığı ve mañlûkâtîñ dahî evvel yaradılmışı bulunduğı cihetle siziñ için kalemde fazla bir cihet-i taqdîm bulunamaz. Artık münâza’a vü mücâdeleyi ber-şaraf idüp “Eş-şulhu [7] seyyidü’l-aḥkâm” feḥvâsinca barışmañızı recâ iderim.” [8]

5. Muhâverât-ı Seyf ü Kalem’de Münazaranın Sonucu

Edebî münazaraların karakteristik özelliklerinden bir tanesi de münazarayı kaleme alanın yani yazarın veya şairin münazaranın sonucuna olan etkisidir. Wagner’in de belirttiği gibi “Bir edebî münazaranın sonucu o münazarayı kaleme alan şairin veya yazarın takdirine bağlıdır: 1) Münazara taraflarından biri münazarayı kaybettiğini kendi rızasıyla veya bir başka deyişle kendi hür iradesiyle beyan veya ilan edebilir. 2) Münazaradaki taraflar aralarında bir mutabakata varabilirler ve birbirlerinin eşit, denk olduklarını kabul ve tasdik edebilirler. 3) Taraflar kimin kazandığına hükmeden veya her iki tarafın da -veya bütün tarafların- eşit durumda olduğuna karar veren ve bunu ilan eden bir hakeme başvurabilirler ya da bütün bunların dışında 4) Münazaranın sonunda kazandığını iddia eden yepyeni bir rakip veya taraf da şaşırtıcı bir şekilde ortaya çıkabilir.” (Wagner, 1993: 566).

Cemal Efendi Muhâverât-ı Seyf ü Kalem’i birinci maddeye yani *taraflar kimin kazandığına hükmeden veya her iki tarafın da -veya bütün tarafların- eşit durumda olduğuna karar veren ve bunu ilan eden bir hakeme başvurulirlere* uygun olarak sonlandırmıştır. Buna göre münazaranın tarafları *kalem ve kılıç* kimin daha üstün olduğuna kendi aralarında karar veremeyince adil bir hakim olan *akl-ı selimin* huzuruna çıkarlar. O da tarafları dinledikten sonra bir karara varır.

Biz Muhâverât-ı Seyf ü Kalem’de “zimmî sonuç” ve “resmî sonuç” olmak üzere iki sonucun olduğunu düşünüyoruz:

Münazaranın Zimmî Sonucu: Cemal Efendi’nin zımmen kalemi kılıçtan üstün gördüğü son ya da başka bir deyişle kâtip olan Cemal Efendi’nin gönlünde yatan sonuçtur. Buna göre “Kalem kılıçtan üstündür!” Bu son aslında bütün kalem ve kılıç münazarası yazarların görmek ve ulaşmak istediği bir sondur. Bu yüzden Gelder’in de belirttiği gibi “kalem ve kılıç arasındaki münazaralarda neredeyse diğer bütün münazaralarda görülmeyen temel bir dengesizlik veya eşitsizlik söz konusudur. Sadece etkili ve güzel konuştuğu için değil, metnin bizzat kendisi kalemin bir yaratısı olduğu için kılıç kalem karşısında daima dezavantajlı bir durumdadır.” (Gelder, 1987: 351). Ele aldığımız metinde ise kılıç kaleme göre çok daha dezavantajlı bir durumdadır. Çünkü münazaranın yazarı Cemal Efendi mesleği kâtiplik olan birisidir. Metni yazan kişi kâtip metnin yazıldığı alet de kalem olunca münazaranın sonucu yani kazananı daha başından bellidir: “Kalem”. Ayrıca münazarada ilk sözü kalemin alması, kalemin kılıca nazaran çok daha uzun konuşması, eserdeki manzum parçaların hepsinde kalemin övülmesi, kılıç için söylenmiş bir tek mısraya bile yer verilmemiş olması bu münazaranın zimmî galibinin kalem olacağına ve ona ayrıcalık ve değer verildiğinin diğer önemli göstergeleridir. Münazaranın zimmî sonucu akl-ı selimin kılıca söylediği şu sözlerde tezahür eder:

“Velâkin yine tarafeyne kanâ’at gelemeyerek da’vâ fayşal-pezîr olmayup ḥâkim-i ‘âdil olan ‘aḳl-ı selîmiñ ḥuzûrına varırlar. ‘Aḳl-ı selîm dahî tarafeyne birer miqdâr takrîr-i da’vâ itdirdikden soñra seyfe “Egerçi vücûduñla iftîhâr olunur bir dilîr ü şîr-i nersin ve mücib-i âsâyiş-i ‘âlemsin ve her dâ’im sen cümleyi muhâfîz bir kahramânsın. Ammâ kalemde olan fażl u kerâmetiñ nihâyeti gayr-ı melhûz ve derece-i şeref ü meziyyeti manşûş oldığı ve mañlûkâtîñ dahî evvel yaradılmışı bulunduğı cihetle siziñ için kalemde fazla bir cihet-i taqdîm bulunamaz.” [7]

Münazaranın Resmî Sonucu: Hakim-i adil olan akl-ı selimin “Aranızdaki mücadeleyi ve çekişmeyi bir yana bırakıp “Sulh hükümlerin efendisidir.” sözü gereğince barışmanızı istiyorum!” diyerek kalem ile kılıç arasındaki üstünlük davasını “SULH” yoluyla halletmesi münazaranın resmî sonucudur. Hiç şüphe

yok ki burada söz konusu olan sulh “karşılıklı rıza ile çekişmeyi ortadan kaldıran akid veya görülmekte olan davanın anlaşmayla sona erdirilmesi” (Atar, 2009: 481) anlamındaki fikhî sulh⁵tur.

“Artık münāza‘a vü mücādeleyi ber-ṭaraf idüp “Eş-şulhu seydidü’l-aḥkām” feḥvāsınca barışmañızı recā iderim.” diyerek seyf ve qalem beynlerinde icrā-yı şulh idüp faşl-ı da‘vāya himmet eyler. [8]

6. Metin

[2] Ne ḥafī sırr ne ‘aceb şun‘-ı Ḥudā’dır ki qalem
Yed-i Ādem‘de ‘ademken ider icād-ı raqam
Bi’smi’llāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

El-ḥamdü’llāhi’llezi ḥalaḳe’l-levḥa ve’l-qaleme ve’s-şalātu ve’s-selāmu ‘alā nebiyyihi’llezi hüve eşrefü’l-enbiyāi ve eşfe’ü’l-ümem. Ammā ba’dü ḥāme-i mu‘ciz-gü ile seyf-i sāṭı‘-ı tünd-ḥü beynlerinde yevmen mine’l-eyyām da‘vā-yı tefevvuḳ u rüçḥāni ser-zede-i zuḥür olup qalem-i belāgat-raqam dehān-ı i’tirāzi bāz ve taḳrīr-i mā-fi’l-bāla şu vechile āğāz ider ki “Egerci ben siyeh-püş u şikeste-fem bir ḥaḳīr isem de bāṭınım ḡāyet sefid ve ḥükmi- ‘ācizānem kıyāmete kadar mediddir. Maḥlūḳatıñ eñ evvel yaradılmışı benim ve fażā’ilimden yalnız şu kadarı bile beyāna kāfīdir ki gencine-i derūnumda meknūz olan cevāhir ü zevāhir-i ‘ilm ü kemālāt ve ‘avārif ü ma‘ārif-i bī-ḡāyātıñ ibtidā-i ḥilḳatimden berü ḥālā arḳası alınmamışdır ve ilā-yevmi’l-kıyām nihāyet-pezīr olmaḳ daḡı muḥtemel degildir [3] ve meknūn-ı ḳulūb-ı ‘urefā vü fużalā olan fūnūnuñ her nev‘i ve rüy-ı arzda tekellüm olunan elsineniñ kāffesi ve nev‘-i insāna mevhibe-i maḥşūşa olan şīve vü mezāyānuñ cümlesi ve ibtidā-i āferīnişden berü meydāna ḳonulmuş ḥiref ü şanāyi’iñ her cinsi ḥulāşa-i kelām nev‘-i beşere ḥaşışa-i rabbāniyye olan hüneriñ küllisi dil-i āḡāḥımda mevcūddur ve münferiden bir insān bendeki olan kemālāta nā’il olmaḳ emr-i muḥāldir. ‘Ulūm-ı evvelīn ü āḡirīn(iñ) keşīde-i silk-i suṭūr ve belki ḳulūb-ı benī ādeme münṭeḳiş ü meşṭūr olması muṭlaḳā vüçūd-ı naḥāfet-nümūdıma münḥaşırdır ve beyne’n-nās cārī olan ḥubb (u) vidād ve her dürlü fiten ü şidād ve dā’imā vuḳū’-yāfte olan ḥarb u cihādıñ mübdı‘ ü mü’essisi benim ve her şey’iñ bā’iş-i işlāḥ u ifsādı zātımdır. Ḡāyet şādıḳ u vefā-şī’ār u maşlahat-āmiz ve mekkār u desisekār u şūr-engizim. Bir anda taḥrīk-i fem itsem kāffe-i firaḳı herc ü merc ve bir anda daḡı tanzīm ü işlāḥ iderim.”

beyt li-muḥarririhi

İdeyim ḥāl-i diliñ ḳanḡı birin ta’dād

Yazamam şafḥa-i evrāḳa baḥr olsa midād

“Behey şimşīr-i ‘adāvet-gīr! ‘İki paralıḳ adamdır.’ diyü ‘atf-ı nigāh-ı ḥaḳāretine müte‘accibim. Velākin ta’yīb itmeme ki körlük vaktine teşādüf itmişdir. Andan ḥaberdār degilsin ki o iki para bile kendi [4] kesbimdir. Kendi kesbimle iştirā’ olunurum. Sen gibi ser-keş ü şāḡib-endişe degilim. Belki dā’im kemāl-i taḥāzu’ vü tevāzu’la başım aşıḡı maḥviyyet-pişeyim ve sen gibi ‘āleme daḡdaḡa vü velvele-endāz olmaḳsızın iş bitüriririm ve dā’imā fezā-yı ḥarb u cihādta femimden şeref-şudūr idecek emr ü fermāna inḳıyād u iṭā’atdan ḡayrı çāreñ yoḳdur. Her vechile alnum aḳıḳ iḳim şāf u pākdir. Seniñ ise ḥün-rizlikden ḡayrı bir hüner-i dilirāneñ yoḳdur ve benim mu‘āvenetimle gördiḡiñ ḥidemātdan ḥuşūle gelen nuşreti de sebt-i şāḡā’if-i evrāḳ idüp kār-güzārlıḡıñ āşārınuñ mede’d-dühūr şāḡīfe-i ‘ālemde ibḳāsına sebep-i müstaḳill benim. Sen enzār-ı ‘ālemde bir şāḡş-ı maḥūfsın ve ben dā’imā ebnā-yı beşerle mümtezic ü me’lūfum ve ben rüz u leyāl elden düşmez bir kār-güzārım. Sen ise dīvārlarda ārām ider bir ḥilekārısın. Ma’āzallāḥ ara şıra iḳtizā iderse ḥaşışañ olan itlāf-ı cān işinde bulunursuñ ve benim şeref ü ḥayşiyetimi bilenler ḥaḳḳımda bu mişillü medīḥalar tanzīm ü inşād buyurmuşlardır.

Mebde‘-i icād-ı ‘ālem nistī-ārādır qalem

Rūḥ-baḡş-ı ḥarf-i ādem hestī-pīrādır qalem

Pāyına rü-sā olup levḥ eyledi kesb-i ‘ulūm

‘Arş u Kürsī Sidre vü Ṭübā’dan a’lādır qalem

[5] Sīne çāk u dīde giryān nāyveş eyler nevā
Şaḡv u maḡv u şerḥ-i şadr u feyz-güyādır qalem

Heft deryā eşk-i çeşm-i mestiniñ yek rīzesi

Ḳaṭre-riz-i ḥikmet ammā ‘ayn-ı deryādır qalem

⁵ “Sözlükte ‘barışma, barış, uzlaşma, anlaşma; barıştırma’ gibi anlamlara gelen sulh kelimesi, fikhî terimi olarak bireyler veya toplumlar arasındaki çekişmelerin anlaşmayla sona erdirilmesini veya bu nitelikteki anlaşmayı ifade eder. Bu terim, fikhî literatüründe daha çok ‘fertler arasında mevcut bir anlaşmazlığın karşılıklı rıza ile ortadan kaldırılmasını konu alan akid’ veya görülmekte olan bir davanın anlaşmayla sona erdirilmesi anlamında kullanılır. Sulhun ādi sulh ve mahkeme önünde sulh (kazāi, adli) olmak üzere iki çeşidi vardır. ‘Görülmemekte olan bir davanın anlaşmayla sona erdirilmesi’ anlamındaki sulh bir usulî işlem olması yanında aynı zamanda bir maddî hukuk işlemidir yani bir akiddir. Osmanlı döneminde mahkemelerde davaların sulh yoluyla sonuçlandırıldığına ve sulh hüccetleri düzenlendiğine dair pek çok arşiv belgesi bulunmaktadır.” (Atar, 2009: 481-482).

Şaldı başın baħr-ı sevdāna o ğavvāş-ı ‘adem
Sāhil-i deryāya dā’im lü’lü’-efşāndır kalem

Seyrgāhuñ zulmet-i hicrān idüp giryān olan
Sīr-āb-ı āb-ı hayvān Hızr-ı muhyīdir kalem

Pīşgāh-ı hāzrete baş kesmegi mu’tād idüp
Ser-firāz-ı rütbe-sāz dest-i ā’lādır kalem

Noqta-i devr-i dü-kevni küt-ı der-minķār iden
Pādşāh-ı Kāf-ı vaħdet murġ-ı ‘Anķā’dır kalem

Çār künc heft iklīmiñ müdür-i muķbili
Baħr u berr ü şarķ u ğarba sāye-fermādır kalem

Cüst ü cū-yı kenz-i maħfī eylemez erbāb-ı kilik
Kenz-i maħfī kāf u kimyā ‘ilm-i simyādır kalem

Harf u şavtsız şadrına yüzdört kitābı naķş idüp
Hāfız-ı esrār-ı Kur’ān merd-i dānādır kalem

Deşt ü hāmūn-ı hünerde ins ü cin Mecnūn’ıdır
Kaddi bālā gerçi sevdā-puş Leylā’dır kalem

Sell-i seyf itmezden evvel kahrāmānān-ı ‘adem
Fethi yazdı fātih-i dünyā vü ‘uķbādır kalem

dīger

Ey kalem sen tūti-i gülzārsıñ
Bî-zebānsıñ hem oķur yazarsıñ

Sen ‘ademsıñ söyler iseñ varsıñ
Söyle hāmem hāmil-i esrārsıñ

dīger

‘Adem içre ‘adem imlā ider elde kalemim

‘Ademimdir kalemim hem kalemimdir ‘ademim

İşte ben böyle bir merd-i dānāyım ki lebirden rızān olan noqta bile nice esrār-ı hafıyyeyi cāmī’dır. İşiñ yoksa iddi’ā-yı meziyyete [6] sen de şakķ-ı şefe it baķalım.” diyerek hāme-i belāgat-‘allām taṭvīl-i maķālī sevmez ve dā’imā muhtaşar u veciz ve ma’nīdār suħan İrād ider bir şaħş-ı nāzik olması hasebiyle ihtiyār-ı ihtişār idüp meydān-ı keş-ā-keş ü imtiħānı seyfe virir. Seyf daħı işbāt-ı müdde’ā niyyetiyle der-hāl cāme-i huşkıñı arķasından atup şeci’āne meydān-ı imtiħāna atılır ve dehen-güşā-yı i’tirāz olup buyurur ki “Behey hāme-i siyeh-fām! İtyān-ı fazā’iliñ arasında benim hiç bir hīdmet ü şerefim hātırına gelmedi mi ve geldi ise de o hīdmetime de yine kendini mu’āvin naşb itdiñ. Fātih-i iklīm ü bilād ve kātīl-i a’dā-yı bed-nihād ben değil miyim? Seniñ yalnız levāyih ü evrāk üzerinde za’if ü naħif sessizce gezinmekliĝiñ düşmen-i bedĝine dehşet-endāz olamaz. Benim cismim meydān-ı harb u cihāda çıkup berķ-i sātī’ gibi a’dānñ eñsesine binmeden nuşret ü ğalebe mümkün olur mı ve beni ehl ü erbābı ve kaffe-i benī ādem kendülerine hırz-ı cān itmişlerdir ve seniñ başıñ bile benim cinsimden olan ālet-i maħşūşa ile kaṭ’ olunmadan aĝzını açup bir söz söyleyemezsiñ ve bā’iş-i emn ü āsāyişıñ benim ve işlāh u ifsād benim haşā’ilimdir. Ğayet ‘izārı parlaķ bir deliķanlıyım ki görenler teslīm-i ihtiyār ve şavlet-i şeci’āneme taħammül-yāb olamayup firār iderler. Seniñ gibi uşul-i müdāhene vü politikāya āşinā degilim. Ğilāfımdan çıkar çıkmaz karşu [7] ṭuran a’dāyı yek hamlede pāre pāre ider bir merd-i şīr-şifatım. Ben kızıl kan ile ser-mest ü medhūşum. Sen ‘araķ-ı siyāh ile ser-hoşsun. Öyle yalnız hūkm-i cihān ve her bir fazā’il ü ‘irfānı kendine haşr itme ve feth-i Hayber’de yedi Haydar’da olan hīdemāt-ı mebrūrem ma’lūmdur ki bunca a’dā-yı dīni tārmar u perīşān iderek i’lā-yı şān eyledim. Hāşıl-ı kelām āsāyiş-i ‘ālem ve a’dādan ārāmiş-i benī ādem vücūdıma münhaşırdır ve haşā’iş ü haşā’ilimi ta’rif bir çok vaķte ve nice nice kütüb ü resā’il tanzīmine muhtācdır.” diyüp hatm-i kelām ider. Velākin yine şarafeyne kanā’at gelemeyerek da’vā fayşal-pezir olmayup hākim-i ‘ādil olan ‘aql-ı selīmiñ hūzūrına varırlar. ‘Aql-ı selīm daħı şarafeyne birer miķdār taķrīr-i da’vā itirdikden soñra seyfe “Egerçi vücūdunla iftiħār olunur bir dilīr ü şīr-i nersin ve mūcib-i āsāyiş-i ‘ālemsin ve her dā’im sen cümleyi muħāfız bir kahrāmānsın. Ammā kalemde olan fazl u kerāmetiñ nihāyeti ğayr-ı melhūz ve derece-i şeref ü meziyyeti manşūş olduĝı ve maħlūķatıñ daħı evvel yaradılmışı bulunduĝı cihetle siziñ için kaleminden fazla bir cihet-i taķdīm bulunamaz. Artık münāza’a vü mūcādeleyi ber-şaraf idüp “Eş-şulhu [8] seyyidü’l-aħkām”

fehvasınca barışmañızı recā iderim.” diyerek seyf ve kalem beynlerinde icrā-yı şulh idüp faşl-ı da’vāya himmet eyler.

Temme bi-’avni’l-lāhi’l-meliki’l-ḳadīr

Sonuç

Meclis-i Maarif-i Umûmiyye kâtib-i sâni vekili Cemal Efendi’ye ait *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem* şahıs kadrosu “kalem”, “kılıç” ve “akl-ı selim”den oluşan ve “sulh”la nihayetlenen bir edebî münazaradır. Eser Türk edebiyatında görülen kalem ve kılıç münazaralarının ondokuzuncu yüzyılda kaleme alınmış bir temsilcisidir. Sonuç olarak bu yazıyla kaynaklarda adı geçen ama bugüne kadar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan Cemal Efendi’nin *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem*’i ilim alemine tanıtılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet, Halûk Gökalp, İsa Kocakaplan (2009). *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kriter Yayınları.
- ATAR, Fahrettin (2009). “Sulh” *TDVİA*, C. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BOLAY, Süleyman Hayri (1989). “Akl-ı Selim” *TDVİA*, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- CEMAL EFENDİ (Tarihsiz). *Muhâverât-ı Seyf ü Kalem*, Taşbaskı.
- DURMUŞ, İsmail (2006). “Münâzara (Arap Edebiyatı)” *TDVİA*, C. 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- GELDER, Geert Jan Van (1987). “The Conceit of Pen and Sword: on an Arabic Literary Debate”, *Journal of Semitic Studies*, S. XXXII/2, s. 329-360.
- KÜÇÜK, Cevdet (1988). “Abdülmeccid (1823-1861)” *TDVİA*, C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- MATTOCK, John N. (1991). “The Arabic Tradition: Origin and Developments”, Reinink, G.J. and H.L.J. Vanstiphout (eds.), *Dispute Poems and Dialogues in the Ancient and Mediaeval Near East*, Leuven: Peeters Press.
- WAGNER, E. (1993). “Munazara”, *EI (New Edition)*, C. VII, Leiden-New York: E. J. Brill.